

РОЗДІЛ III. АКТУАЛЬНІ ПИТАННЯ ЛОГОПЕДІЇ

Наталія ГЕРУС

магістр, Київський столичний
університет імені Бориса Грінченка,
м. Київ, Україна
Науковий керівник – **Мякушко О.І.**,
кандидат психологічних наук

ОСОБЛИВОСТІ РОЗВИТКУ ЗВ'ЯЗНОГО МОВЛЕННЯ ДІТЕЙ МОЛОДШОГО ШКІЛЬНОГО ВІКУ З МОВЛЕННЄВИМИ ТРУДНОЩАМИ

Стаття спрямована на вирішення проблеми розвитку зв'язного мовлення у дітей молодшого шкільного віку з мовленнєвими труднощами, актуальність якої пов'язана з наданням в НУШ пріоритетності у оволодінні зв'язним мовленням та існуючою тенденцією до збільшення кількості дітей цієї категорії. Ґрунтуючись на результатах аналізу та узагальнення результатів досліджень різними дослідниками зв'язного мовлення, в статті виділені ознаки зв'язного мовлення та їх характеристики. На підставі здійснення систематизації виділених ознак відповідно діяльнісному та особистісному компонентам зв'язного мовлення дано авторське узагальнене визначення поняття зв'язного мовлення. Описані особливості розвитку зв'язного мовлення у дітей молодшого шкільного віку з мовленнєвими труднощами. Зроблено висновок, що ці особливості насамперед стосуються порушення всіх характеристик зв'язного мовлення (логічності, послідовності, граматично правильності, точності, стислості, завершеності, тематичної пов'язаності, розгорнутості, багатства та чистоти висловлювання, образності, доречності, краси висловлювання), що ускладнює розвиток комунікативної та мовленнєвої компетентностей дітей з мовленнєвими труднощами та негативно позначається на їх соціальній адаптації та взаємодії з оточуючими.

Ключові слова: зв'язне мовлення, ознаки, особливості розвитку, мовленнєві труднощі, діти молодшого шкільного віку, комунікативна та мовленнєва компетентності.

N. HERUS. THE FEATURES OF THE DEVELOPMENT OF COHERENT SPEECH IN PRIMARY SCHOOL CHILDREN WITH SPEECH DIFFICULTIES

The article aims to address the problem of developing coherent speech in young school-age children with speech difficulties, the relevance of which is linked to the prioritization of mastering coherent speech in the New Ukrainian School (NUS) and the existing trend of an increasing number of children in this category. Based on the results of the analysis and generalization of studies on coherent speech by various researchers, the article highlights the features of coherent speech and their characteristics. Through

the systematization of these features according to the activity-based and personal components of coherent speech, the author provides a generalized definition of the concept of coherent speech. The features of the development of coherent speech in young school-age children with speech difficulties are described. It is concluded that these peculiarities primarily concern the disruption of all characteristics of coherent speech (logicality, consistency, grammatical correctness, accuracy, brevity, completeness, thematic coherence, elaboration, richness and purity of expression, imagery, appropriateness, and beauty of expression), which complicates the development of communicative and speech competencies in children with speech difficulties and negatively affects their social adaptation and interaction with others.

Key words: coherent speech, signs, developmental features, speech difficulties, primary school children, communicative and speech competence.

Постановка проблеми. Згідно сучасних вимог до модернізації національної системи освіти, закріпленої в державних документах, розвиток мовлення дітей молодшого шкільного віку визнається важливою і актуальною проблемою. Зокрема, в Новій українській школі одним із пріоритетних завдань навчального предмету української мови в початковій школі є повноцінне оволодіння дітьми зв'язним мовленням, що обумовлює формування у них широкого мовного кругозору, вміння користуватися виразними можливостями мови, розвитку комунікативної та мовленнєвої компетенції, зумовлює успішність навчання, розумовий і творчий розвиток дитини, впливає на її соціальне та естетичне виховання.

Разом з тим, практика і сучасні наукові дослідження (Н. Бахмат, О. Гінжелюк, Н. Гаврилова, Ю. Рібцун, Л. Трофименко, Т. Швалюк та ін) свідчать про тенденцію до збільшення кількості дітей молодшого шкільного віку, які мають мовленнєві труднощі і через це зіштовхуються зі значними проблемами в опануванні зв'язним мовленням.

Ще однією причиною актуальності потреби у розвитку природної комунікативної здатності є наднормове використання гаджетів у сучасному суспільстві [1, с. 90]. Адже у дітей, згідно наукових досліджень, зникає необхідність послідовно, логічно передавати думки, почуття, емоції до батьків, однолітків чи вчителів (Fitriyani, A. Baroka), з'являються проблеми із формуванням та розвитком комунікативної компетенції через невміння виражати свої бажання експресивною мовою, що призводить до порушення розвитку зв'язного мовлення і соціально-емоційного розвитку дітей [2, с. 100].

Аналіз попередніх наукових досліджень і публікацій свідчить про ґрунтовні дослідження розвитку зв'язного мовлення як наукової проблеми. Вивчено різновиди зв'язного мовлення та їх особливості розвитку у дітей (Н. Бабич, А. Богуш, О. Вашуленко, Н. Гавриш, В. Захарченко, Л. Калмикова, М. Кормош, Г. Костюк, Н. Луцан, Е. Палихата, О. Чекан та ін.). Висвітлені особливості розвитку мовлення дітей із мовленнєвими труднощами (О. Біляєв, М. Бойко, О. Боряк, А. Кравченко, К. Луцько, Л. Мороз, І. Паласевич, Н. Пахомова, С. Поліщук, В. Тарасун, В. Тищенко та ін.). Розроблено діагностику і методику розвитку зв'язного мовлення у дітей молодшого шкільного віку з мовленнєвими труднощами (К. Reichmuth, М. Vauth, Н. Базима, Л. Журавльова, О. Ласточкина, Н. Маліновська, М. Пентиліюк, Н. Середа, Л. Стахова, Н. Тесля, М. Шеремет). Виявлені сприятливі педагогічні умови розвитку зв'язного мовлення дітей з мовленнєвими труднощами (J. Gilmartin, J. Richardson, R. Sword, Ю. Галецька, Ю. Рібцун та ін.).

Незважаючи на велику кількість наукових досліджень щодо розвитку зв'язного мовлення, сьогодення ставить нові виклики перед педагогами, оскільки НУШ передбачає, що розвиток мовлення учнів має спрямовуватись на формування їх комунікативної компетенції та відбуватись за рахунок комплексної роботи вчителів початкових класів та вчителів логопедів. Тобто, методика роботи педагогів має бути спрямована на пошук таких методів, прийомів та форм навчання, які б підвищували мовну і мовленнєву компетентність, які і є складовими комунікативної компетентності учнів.

Мета статті: на підставі аналізу та узагальнення психолого-педагогічних досліджень зв'язного мовлення визначити підґрунтя для наукового обґрунтування ефективних педагогічних умов комплексного формування мовної і мовленнєвої компетентності у дітей з мовленнєвими порушеннями.

Виклад основного матеріалу. В сучасній лінгводидактиці (О. Білан, А. Богуш, Н. Гавриш, А. Ласкова, Н. Маліновська) зв'язне мовлення розглядається як організоване за законами логіки, граматики і композиції *єдине смислове та структурне ціле*, що складається з більш чи менш значущих структурних компонентів – логічних відрізків під час створення зв'язного висловлювання та продукту мовлення (тексту чи дискурсу). У створенні зв'язного мовлення А. Богуш вирізняє два компоненти: *діяльнісний та особистісний*. *Особистісний компонент* зв'язного мовлення характеризується тим, що під час мовлення діти

проявляють свою індивідуальність, а саме: темперамент, характер та рівень загальної культури. *Діяльнісний компонент* обумовлений процесами створення та сприймання інформації, а також контролю власної мовленнєвої діяльності [3, с. 7].

Аналіз результатів наукових досліджень зв'язного мовлення (А. Акименко, К. Биваліна, А. Богуш, О. Вашуленко, Н. Гавриш, Ю. Жорняк, Л. Журавльова, В. Захарченко, Л. Калмикова, М. Кормош, Г. Костюк, Н. Луцан, Л. Мороз, В. Сухомлинський) виявив різнобічність у описі дослідниками його характерних особливостей. На підставі їх аналізу та узагальнення гами був виділений наступний перелік характеристик зв'язного мовлення, який включає: взаємозв'язок й єдність змісту і форми, *точність, логічність* висловлювання, його *доречність, стислість, багатство, чистоту та красоту* висловлювання (Л. Мороз і К. Биваліна [4, с. 8-9]), *послідовність, образність та граматичну правильність* (Ю. Жорняк і А. Акименко [5]), *розгорнутість* (Л. Варзацька, О. Вашуленко [6, с. 10]), *тематичну пов'язаність, відносну самостійність та завершеність* (А. Богуш, Н. Гавриш, Л. Журавльова, Н. Маліновська,) та *функціональність* (А. Богуш, Л. Варзацька, О. Вашуленко, Л. Журавльова, Н. Маліновська та ін.), здебільшого комунікативну (А. Богуш, Н. Гавриш).

Надалі виділені ознаки зв'язного мовлення за їх характеристиками було систематизовано відповідно діяльнісному та особистісному компонентам зв'язного мовлення (див. табл.1).

Таблиця 1. Характеристики зв'язного мовлення

Ознаки ЗМ	Компонент зв'язного мовлення (здатність дітей)	
	<i>Діяльнісний</i>	<i>Особистісний</i>
Логічність	- логічно формувати смислові зв'язки між словами і реченнями в тексті.	- усвідомлювати власні погляди і зрозуміло для співрозмовника аргументувати свою позицію, висловлюючи власні думки, ідеї та переконання, емоції;
Послідовність	- послідовно та відповідно до певної структури розповідати про події, ідеї, викладати свої думки.	- послідовно і зрозуміло для співрозмовника розповідати про події, ідеї, викладати свої думки.
Точність	- чітко, відповідно до встановленого завдання чи мети спілкування викладати зміст інформації; - добирати вирази так, щоб не було узагальнень під час мовлення.	- чітко, аргументовано та без непорозумінь для співрозмовника викладати зміст завдання відповідно контексту та меті спілкування.

Стислість	- використовувати мінімальну кількість зв'язних речень для чіткої і точної передачі інформації.	- використовувати мінімальну кількість слів або виразів та враховувати обставини, аудиторію та мету спілкування для вираження своєї думки, почуття та емоції.
Завершеність	- передавати свої думки та ідеї, інструкції логічно завершеними;- структурувати мовлення: розпочинати із вступу, опису ситуації та логічно завершувати.	- висловлювати свої ідеї, думки та почуття таким чином, щоб вони були закінчені і повні,
Тематична пов'язаність	- створювати зв'язні висловлювання, які відповідають конкретній темі або завданню (висловити думку про вподобання, враження).	- створювати зв'язні висловлювання про особисті почуття, думки, досвід, які пов'язані із певною темою.
Граматична правильність	- висловлювати свої думки, ідеї, використовуючи правильні граматичні конструкції.	- дотримуватися правил мовлення під час висловлювання своїх думок, переживань та емоцій;- дотримуватись правил утворення речень і вживання лексичних одиниць.
Розгорнутість	- оозповідати про свої ідеї, досвід та спостереження з достатньою повнотою та з деталями	- виражати особисті думки, переживання з деталями (наприклад, розповісти про мрії на майбутнє із наданням вичерпного опису своїх планів та цілей).
Багатство та чистота висловлювання	- використовувати велику кількість мовних одиниць (слів, словосполучень, речень), які відрізняються за смислом і будовою, для опису дій, ситуацій, подій.	- використовувати велику кількість мовних одиниць (слів, словосполучень, речень) для вираження власних почуттів, думок та емоцій (порівняння).
Образність	- використовувати образи та метафори для опису подій, дій та ситуацій.	- використовувати метафори і образи для передання власних емоцій та почуттів.
Доречність	- коректно висловлювати свої думки під час обговорення теми/ розповіді	- висловлювати думки, вирази, словосполучення без перебільшення
Красота висловлювання	- добирати красиві способи вираження своїх думок за допомогою метафор, гіпербол (використання художніх засобів).	- добирати слова та вирази, що відображають внутрішній світ та індивідуальність; - використовувати мовні засоби, які відповідають особистому стилю та способу мислення.

Виходячи з виділених і наведених в таблиці (див. табл.1) характеристик зв'язного мовлення, йому можна дати таке **узагальнене визначення**: зв'язне мовлення – це словесне смислове висловлювання у вигляді розгорнутого, логічного, послідовного, точного, стислого, завершеного, граматично правильного і образного викладу змістовної інформації певної теми (як в усній, так і писемній формах) з дотриманням високої мовленнєвої культури, яке має на меті забезпечити спілкування та комунікацію з дітьми та дорослими.

Аналіз наукових досліджень особливостей розвитку зв'язного мовлення у дітей молодшого шкільного віку з мовленнєвими труднощами (Ю. Рібцун, Є. Соботович, В. Тарасун, В. Тищенко, Л. Трофименко та ін.) виявив, що вони стосуються порушення всіх характеристик зв'язного мовлення (див. табл.2).

Таблиця 2. Порушення характеристик зв'язного мовлення дітей молодшого шкільного віку з мовленнєвими труднощами

Ознака ЗМ	Прояви порушення
Логічність	<ul style="list-style-type: none"> - порушення логічного структурування думок та ідей, що призводять до нелогічних або незв'язних висловлювань, переривання потоку мовлення та нелогічних переходів між думками; - загальні та нечіткі висловлювання, що ускладнюють розуміння думок, ідей, емоцій дітей; - порушення смислових зв'язків між словами і реченнями в тексті;
Послідовність	<ul style="list-style-type: none"> - порушення структурної послідовності викладу ідей, думок, що призводить до змішування хронології та непослідовних переходів між подіями, які описує дитина; - змішування часових рамок; - непослідовність опису ситуацій;
Точність	<ul style="list-style-type: none"> - порушення чіткості викладу інформації; - використання загальних слів, що характеризується невизначеністю та нерішучістю мовлення; - порушення здатності конкретизувати свої думки; - використання стандартних висловів та фраз, які не точно відображають думки та почуття дітей;
Стислість	<ul style="list-style-type: none"> - надмірна деталізація розповідей (розповіді є довгими та не зрозумілими); - порушення здатності узагальнення, виокремлення головного та другорядного у завданнях; - надмірні скорочення розповіді, що призводить до втрати логічності та повноти тексту; - нездатність передати головну думку;

Завершеність	<ul style="list-style-type: none"> - наявність труднощів із завершенням речень та зв'язних висловлювань; - труднощі при формуванні висновків у діалогах та розповідях; - наявні порушення структури розповіді (відсутні вступ, опис і логічне завершення);
Тематична пов'язаність	<ul style="list-style-type: none"> - наявні труднощі із створенням цілісності зв'язних висловлень, які відповідають темі або завданню (дитина переходить від однієї теми до іншої без відповідної логічної зв'язності); - використовує іншу тему розповіді під час командної взаємодії, - труднощі з підтриманням обговорення спільної теми;
Граматична правильність	<ul style="list-style-type: none"> - порушення використання граматичних конструкцій у мовленні; - наявність аграматизмів; - помилки у синтаксичних конструкціях (неправильне вживання сполучників, порядок слів у реченні); - використання і вживання простих речень, що складаються із іменників, дієслів
Розгорнутість	<ul style="list-style-type: none"> - порушення повноти викладу ідей, досвіду, емоцій; - недостатність деталей у мовленні (прикладів, порівнянь);
Багатство та чистота висловлювання	<ul style="list-style-type: none"> - порушення звуковимови, що робить мовлення малозрозумілим та нечітким; - порушення дикції та наявність аграматизмів ; - труднощі із використанням мовних засобів (слів синонімів, антонімів)
Образність	<ul style="list-style-type: none"> - мають труднощі із розумінням, описом та створенням образів у мовленні; - відсутність метафор у мовленні (мовлення малобарвисте та живописне)
Доречність	<ul style="list-style-type: none"> - використання недоцільних висловлювань під час спілкування; - недоречні відповіді, що не стосуються запитання, - труднощі із розумінням мовленнєвого контексту, що призводить до некоректних висловлювань
Красота висловлювання	<ul style="list-style-type: none"> - труднощі із правильним вживанням художніх засобів та мовних засобів під час зв'язного мовлення; - порушення темпо-ритмічної сторони мовлення;

Як видно у вищенаведеній таблиці, зв'язне мовлення дітей молодшого шкільного віку з мовленнєвими труднощами характеризується бідним словниковим запасом, наявністю великої кількості аграматизмів, синтаксичних помилок та не правильністю використання художніх та мовних засобів. Зв'язне мовлення дітей є нечітким, неконкретним та часто характеризується незавершеністю, неточністю. В результаті, діти потребують додаткової допомоги від вчителя, однолітків чи батьків, їм

складно орієнтуватися у завданнях, зв'язано висловлювати відповіді на поставленні запитання чи власну думку. Також мовленнєві труднощі гальмують пізнання навколишнього світу, засвоєння необхідних знань, ускладнюють можливість спілкування з однолітками та дорослими, а через обмежений словниковий запас ускладнюють здатність ефективно зв'язано висловлювати свої думки та ідеї.

Через особливості розвитку зв'язного мовлення, у дітей молодшого шкільного віку з мовленнєвими труднощами ускладнюється розвиток комунікативної та мовленнєвої компетентностей, а також страждає соціальна адаптація та взаємодія з оточуючими. Діти можуть відчувати відчуженість, втрачати мотивацію до спілкування (формується боязнь бути засміяним чи зацькованим). Також, діти відчують психологічний та емоційний дискомфорт (страх, тривогу та роздратування), що призводить до їх низької самооцінки та невпевненості у собі, відповідно втрачається мотивація до спілкування через небажання стати потерпілим від булінгу, що негативно впливає на навчання, формування і розвиток їхньої комунікативної, соціально-емоційної та особистісної сфери.

Висновки. Підсумовуючи викладене вище, можна зробити висновок, що перед сучасними педагогами постають важливі завдання, які спрямовані на опанування дітьми молодшого шкільного віку з мовленнєвими труднощами одного із найскладніших розділів навчального предмету української мови в початкових класах Нової української школи – розвитку мовлення дітей в початковій школі. Своєю чергою, враховуючи особливості розвитку зв'язного мовлення у молодших школярів з мовленнєвими труднощами, це обумовлює важливість в ознайомленні вчителів, використанні і застосуванні ними на уроках ефективних методів розвитку зв'язного мовлення, підходящих для цієї категорії дітей.

Перспективи подальших досліджень ми вбачаємо у розробці та адаптації науково-методичного забезпечення, яке б сприяло ефективному навчанню і розвитку зв'язного мовлення дітей молодшого шкільного віку з мовленнєвими труднощами, а також розвитку їх мовленнєвої та комунікативної компетентності.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Fitriyani F., Barokah A., Language and Socio-Emotional Development of Children with Speech Delays: Analysis of Gadget Use. *EduBasic Journal: Jurnal Pendidikan Dasar*. 2021. № 3 (1). S 89-96. URL: <https://www.semanticscholar.org>

2. Rajesh, V., Venkatesh, L. Preliminary evaluation of a low-intensity parent training program on speechlanguage stimulation for children with language delay. *International Journal of Pediatric Otorhinolaryngology*. 2019. S. 99–104. URL: <https://www.researchgate.net>

3. Богуш А. Мовно-літературна освіта дітей дошкільного віку. *Інноватика у вихованні*. 2022. № 16. С. 6-13. URL: <https://ojs.itup.com.ua/index.php/iuu/article/view/503/422>

4. Мороз Л.В., Биваліна К.О Удосконалення зв'язного мовлення у дітей молодшого шкільного віку із затримкою психічного розвитку. *Сучасні проблеми логопедії та реабілітації: матеріали X Всеукраїнської заочної науково-практичної конференції*. Суми, 2021. С. 7-11 URL: https://fc.sspu.edu.ua/files/doc_files/2019/1/zbirnik_logopediya_2021_16122021_679c6.pdf

5. Жорняк Ю.Є., Акименко А.С. Особливості формування зв'язного мовлення у старших дошкільників та молодших школярів URL: <https://sno.udpu.edu.ua/index.php/naukovo-metodychna-robota>

6. Вашуленко О. В., Формування у молодших школярів умінь створювати власні висловлювання на уроках літературного читання: методичні рекомендації. Київ: Педагогічна думка, 2020. 71 с. URL: <https://lib.iitta.gov.ua/pdf>

Юлія ГИЛЕНКО

здобувачка вищої освіти
другого (магістерського) рівня
спеціальності 016 Спеціальна освіта
(Олігофренопедагогіка. Логопедія),
Сумський державний педагогічний
університет імена А.С. Макаренка
Науковий керівник – **Бондаренко Ю. А.**,
докт. пед. наук, професор

РОЗВИТОК У ДОШКІЛЬНИКІВ ІЗ ПОРУШЕННЯМИ МОВЛЕННЯ ПОТРЕБИ У СПІЛКУВАННІ: ТЕОРЕТИЧНИЙ АНАЛІЗ

У статті автором здійснено теоретичний аналіз проблеми розвитку потреби у спілкуванні у дошкільників із порушеннями мовлення. Висвітлено етапи оволодіння дітьми мовленням як засобом спілкування протягом перших років життя та етапи розвитку потреби у спілкуванні дитини з дорослим. Описано психологічні особливості дітей із порушеннями мовлення, що негативно позначаються на процесі формування і розвитку мовлення як засобу комунікації.

Ключові слова: дошкільники, порушення мовлення, потреба у спілкуванні.

YU. HILENKO. DEVELOPMENT OF COMMUNICATION NEEDS IN PRESCHOOL CHILDREN WITH SPEECH DISORDERS: THEORETICAL ANALYSIS

In the article, the author made a theoretical analysis of the problem of the development of the need for communication in preschoolers with speech disorders. The stages of children's acquisition of speech as a means of communication during the first